

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти

СУЧАСНА ОСВІТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 3

Кривий Ріг
2011

кова стаття є одним із видів публікацій, в якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні окремі питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора. Стаття виконує дослідницьку, презентаційну, оцінну, комунікаційну функції. Основними ознаками мови наукової статті є логічність, стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, завершеність логічність і обґрунтованість висновків. Написання наукової статті повинно відповідати вимогам жанру публікації і, відповідно, сприйматися читачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Г. И. Основы научной работы и оформление результатов научной деятельности: [учеб. пособ.] / Г. И. Андреев, С. А. Смирнов, В. А. Тихомиров. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
2. Введение в научное исследование по педагогике: [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов] / Ю. К. Бабанский, В. И. Журавлев, В. К. Розов и др.; под ред. В. И. Журавлева. – М.: Просвещение, 1988. – 239 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
4. Основи наукового мовлення: [навч.-метод. посіб.] / Укл. Т. В. Симоненко. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. – 80 с.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К.: Академія, 2010. – 216 с.
6. Сурмін Ю. П. Науковий текст: специфіка, підготовка та презентація: [навч.-метод. посіб.] / Ю. П. Сурмін. – К.: НАДУ, 2008. – 184 с.

Марків В. М.

канд. пед. наук, доцент кафедри
теорії і практики початкової освіти КДПУ

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються критерії, рівні та показники соціальної активності молодших школярів, описуються особливості діагностування соціальної активності учнів.

Ключові слова: соціалізація, соціальна активність, соціальне середовище.

Зміст, форми та методи роботи із формування соціальної активності молодших школярів залежать певним чином від критеріїв та рівнів їх оцінювання. Цій проблемі присвячено дослідження В. Сухомлинського, С. Шацького, А. Макаренка, М. Касярум, Н. Голованової та багатьох інших.

У ході свого дослідження ми дійшли висновку, що соціальна активність – це потреба особистості у зміні або підтримці людського життя для світогляду, волі та вільної особистості, для відстоювання своєї поведінки.

Розвиваючи особистість, з'являється потяг зрозуміти гуманність і соціальну цінність існування, суспільство, в якому знаходиться людина.

Критерії (у перекладі з грецької означає засіб переконання, мірило) – це показники, котрі допомагають прийняти правильне рішення, скласти правдоподібну картину активності молодших школярів [5].

Метою нашого дослідження є діагностування соціальної активності учнів 1–4 класів. У результаті роботи ми виявили, що критеріями соціальної активності молодшого школяра виступають мотиви його діяльності, ставлення до виконуваної роботи й ступінь участі в ній. Ці критерії в цілому і повністю збігаються з тими характеристиками, які становлять загальну основу соціальної активності, а саме: ступінь розвитку системи потреб і мотивів, характер ціннісних орієнтацій і рівень сформованості світогляду й моральних якостей; якість засвоєння знань, умінь та навичок, що характеризують предметно-операційну сторону активності; ступінь усебічності й гармонійності розвитку особистості.

Стосовно соціальної активності молодших школярів ці загальні критерії мають дещо обмежене застосування. Так, сфера використання першого критерію, що стосується потреб і мотивів, які стимулюють активність особи, значно звужується, оскільки говорити про сформовані соціальні потреби в цьому віці не можна. Мову доцільно лише вести про формування певних ціннісних орієнтацій.

Необхідно пам'ятати, що у молодшому шкільному віці виявляється потреба у спілкуванні й схваленні їх діяльності з боку старшого, ровесників, що є рушійною силою розвитку соціальної активності. Прагнення до участі у справах колективу формується поступово, у міру розширення досвіду соціальної діяльності, формування позитивного ставлення до неї.

Молодші школярі виявляють позитивний за спрямованістю, але нестійкий за характером інтерес до соціальної роботи. Учнів-початківців значно більшою мірою приваблюють зовнішні атрибути діяльності, ніж зміст. У цьому віці домінують мотиви, пов'язані з бажанням дитини заслужити схвалення близькими дорослими її дії (похвала, заохочення), пізнавальні мотиви (зацікавлення даним видом діяльності, бажання бути нових знань, умінь і навичок), колективістські (прагнення виправдати довіру членів колективу), комунікативні (бажання працювати разом із товаришами), егоїстичні.

Ціннісні орієнтації, як і світогляд особистості, у молодшому шкільному віці лише формуються. Тому оцінювати соціальну активність молодших учнів за відповідними загальними критеріями не можна. Доцільніше використовувати в даному разі як критерій ступінь розвитку моральних взаємин особистості, що свідчать про ставлення до колективу, праці людей, суспільства в цілому. Сукупність таких стосунків дає уявлення про ціннісні орієнтації, які формуються і тому може бути використана для характеристики соціальної активності.

Однак учневі «для вияву активності й збереження її на потрібному рівні необхідно дізнатися, що й як робити, мати навички й уміння, які б забезпечили успішність діяльності» [4]. Молодші школярі ще не набули відповідного досвіду громадської роботи, але вони вже оволоділи певним умінням самообслуговуючої праці, навчилися виконувати нескладні доручення. Ініціативність, самостійність у молодшому шкільному віці не одержують належного розвитку. Вивчення специфіки й напрямів процесу формування соціальної активності у даній віковій групі дає змогу реалізувати особистісно-діяльнісний підхід, що обґрунтовує життєдіяльність як спосіб взаємодії особи і навколишнього соціального середовища.

Оскільки коло спілкування молодшого школяра невелике, то сукупність основних факторів обмежується сім'єю, школою, учнівським колективом, вуличним оточенням, засобами масової інформації [3]. Усе це становить те мікросередовище, де дитина черпає свої уявлення про суспільство, про норми соціальних взаємин. У цілому за інтенсивністю впливу на процес формування соціальної активності молодших школярів учитель перебуває на першому місці порівняно із сім'єю, класним колективом, засобами масової інформації, референтними групами, що зумовлюється тією специфічною роллю, яку він виконує на даному етапі. Педагог залучає молодших школярів до нових видів діяльності, учить планувати свою працю, координувати її з роботою товаришів, підкорятися інтересам колективу, діяти самостійно й спільно. Він формує необхідний суспільству тип соціальної поведінки, ретельно плекаючи паростки позитивних якостей, і гальмуючи розвиток негативних.

Таким чином, організовуючи діяльність школярів, він розв'язує і виховні завдання. Підкреслюючи цю особливість А. Макаренко писав, що виховна робота є передусім робота організатора. Водночас в організаторській діяльності вчителя початкових класів міститься багато і навчальних елементів, спрямованих на формування предметно-операційних навичок діяльності через показ учням її прийомів, походження дій школярів, контроль за виконанням ними доручень.

Спостереження показують, що учні початкових класів по-різному включаються в соціальну роботу. Це зумовлюється неоднаковим ступенем сформованості вмій практичної діяльності за характером ставлення до неї. Так, уже в першому класі соціальна активність учнів має відмінності, що дає змогу запровадити умовну градацію рівнів активності за раніше визначними критеріями: мотиви діяльності, ставлення до виконуваної роботи, ступінь участі в ній. Доцільно розподілити клас на групи за рівнем соціальної активності: високий; середній; низький.

До групи з високим для даного віку рівнем соціальної активності входять учні, які відповідально ставляться і сумлінно виконують завдання колективу, виявляють ініціативу і самостійність, чуйні у ставленні до навколишніх, готові завжди прийти їм на допомогу, не гордують своїми досягненнями, радіють за успіхи і переживають за невдачу колективу і кожного його

члена, серед мотивів діяльності переважають інтерес до її змісту, бажання досягти вагомих результатів, бути корисним класові, заслужити повагу товаришів і вчителя, що у перспективі виховує людину з активною життєвою позицією, небайдужу до проблем навколишніх, близьких, сусідів.

Учні із середнім рівнем соціальної активності, як правило, розуміють, що завдання колективу виконати необхідно, але не завжди з ним справляються. Такі діти не прагнуть взяти на себе додаткові зобов'язання. Серед мотивів діяльності переважають інтерес до її змісту, бажання досягти вагомих результатів, бути корисним класові, заслужити повагу товаришів і вчителя, що у перспективі виховує людину з активною життєвою позицією, небайдужу до проблем навколишніх, близьких, сусідів.

Низький рівень соціальної активності притаманний учням, які вважають, що поставлені перед колективом завдання виконувати необов'язково, або виконують їх, щоб уникнути конфліктів з однокласниками чи вчителем. Як правило, відкрите нехтування своїми обов'язками у молодшому шкільному віці зустрічається дуже рідко. Низький рівень соціальної активності виявляється в несумлінному ставленні до дорученої справи, байдужості до справ класу, до подій, що відбуваються у суспільстві. Допомоги товаришам, навколишнім, такі учні не надають, у їхній діяльності, часом виявляються егоїстичні мотиви. Їм байдуже все те, що їх не стосується [1].

У інших вікових групах на мотиви діяльності, як правило, впливає вже сформоване ставлення до останньої, що спирається на певний досвід суспільно корисної роботи, молодші школярі такого досвіду не мають. Саме тому в них ставлення до діяльності ще не виробилось, воно змінюється залежно від ситуацій, а його характер визначається значною мірою зовнішніми, а не внутрішніми умовами. Дослідження свідчать, що ставлення вчителя, батьків, членів колективу до діяльності дитини вважають у цьому віці більше, ніж власна позиція учня. Вияв оточуючими інтересу до обов'язків дитини сприяє формуванню її соціальної активності, і навпаки, формальне, байдуже ставлення до справ учня негативно впливає на рівень його активності, породжує такі почуття, як розчарування, невпевненість у своїх силах.

У процесі вивчення проблеми було проведено дослідження на базі Криворізької загальноосвітньої школи № 105 – анкетування учнів першого та третього класів із виявлення рівня їх соціальної активності. Це дає підстави зробити висновок про те, що рівень соціальної активності від першого до третього класу збільшується на 78 %. У третьому класі вже більш ніж на 80 % ознайомлені з оточуючими дорученнями та їх змістом. У першому класі не всі усвідомлюють зміст доручення чи розуміють у дуже вузькому значенні. Наприклад, багато учнів вважають, що обов'язком чергового є лише миття дошки, в той час як насправді черговий повинен слідкувати за порядком в аудиторії, складати книжки, роздавати зошити. У третьому класі рівень самостійної активності значно вищий.

Найважливішою умовою ефективного використання громадських доручень є ознайомлення молодших школярів з їх змістом і значущістю, що безпосередньо стосується методики роботи вчителя [3].

Таким чином, у праці вчителя, спрямованій на залучення дитини до громадської роботи, можна виділити такі етапи:

- ознайомлення учнів із змістом громадських доручень і вимогам щодо їх виконання;

- організація допомоги школяреві з боку колективу;

- створення умов здійснення ціннісно-орієнтаційної діяльності, а саме: організація звітності перед колективом про виконання дорученої справи, оцінки колективом якості їх виконання;

- забезпечення змінюваності доручень з урахуванням їх типу.

Дитина молодшого шкільного віку повинна подивитися на себе зі сторони, оцінювати свої дії, вчинки, співвідносити свої можливості з тією соціальною роллю, з тим типом поведінки, яку йому «приписує» життя чи відкрито пов'язують дорослі.

Коли мова йде про молодшого школяра, то педагог має справу з не-сформованим суб'єктом соціалізації, а з позицією суб'єктивності – первинною ранньою формою його життєдіяльності. Дитина ще обмежена у своїй участі в соціальному житті, але за допомоги спеціальних педагогічних впливів вона починає накопичувати своєрідне «соціальне поле» особистості, усвідомлювати себе серед людей, свої зв'язки з ними та досвід спілкування, «приймати соціальні цінності та відбирати життєві сутності, встановлювати підсвідомі зв'язки із культурним простором, етносом, мікросоціумом».

Початкова школа покликана допомагати дитині формувати та використовувати свій соціальний досвід, адаптувати важливі складні життєві явища, щоб виховувати уявлення про них; зменшувати вияви соціальної та матеріальної стратифікації у дитячому середовищі, виховувати основи гуманістичної особистісної позиції, обмежувати асоціальні впливи, формувати навички духовного протистояння ним [1, с. 44–45].

Необхідною умовою для виявлення ролі загальнокорисної діяльності учнів-початківців є урахування наступних положень організаційно-методичного характеру:

- заохочення всіх учнів до різнобічної діяльності, яка постійно ускладнюється;

- включення суспільно корисної діяльності учнів у цілісну систему виховної роботи;

- надання допомоги учням у визначенні мети суспільно корисної діяльності;

- забезпечення сприйняття і переживання учнями суспільного змісту виконуваної справи;

- проведення роботи із зміцнення дитячого колективу з використанням значних можливостей органів класного та шкільного самоврядування, самодіяльності, змагань;

- забезпечення в діяльності різновидів сюжетно-рольових функцій, виконуваних учнями;
- у характері організації діяльності не припускати таких помилок як нав'язування заходів учням і надмірне опікування класним колективом і окремими дітьми;
- побудова діяльності з урахуванням реалізації в них фізичних і моральних можливостей, потреб у спілкуванні та самоствердженні;
- систематичне контролювання виконання з використанням ефективних форм оцінки суспільно корисної діяльності, включаючи гласність, позитивну оцінку досягнутого, надання вчасної допомоги;
- включення дітей у працю разом з дорослими;
- урахування вікових особливостей дітей, індивідуальний підхід до них;
- організація такої діяльності, у якій можливе формування стійких особистісних інтересів.

Таким чином, соціалізація передбачає не тільки надання дітям простору для вільного вибору дій, оцінок, ставлень, але й забезпечення для них відчуття захищеності, що у більшості випадків обумовлюється особистістю дорослого, його способом життя, позицією, яку він займає у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапон А. Соціально-педагогічні технології виховання: теоретичні основи і практика // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 108-116.
2. Голованова Н. Ф. Социализация школьников как явление педагогическое // Педагогіка. – 1998. – № 5. – С. 42-46.
3. Касярум Н. В. Формування громадської активності молодших школярів. – К.: Знання, 1987. – 48 с.
4. Сухомлинський В. А. Методика виховання колектива. – М.: Освіта, 1981. – 437 с.
5. Український педагогічний словник / За ред. Гончаренка С. К.: Либідь, 1997. – 431 с.

Олійник В. Ф.

канд. психол. наук, доцент кафедри
психології та педагогічних технологій КДПУ

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВСТУПУ В СЕРЕДНЮ ЛАНКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається проблема взаємозв'язку навчально-виховного процесу в початкових класах та в середній ланці шкільної освіти; висловлюється і аргументується думка про те, що повноцінний розвиток особистості підлітка можливий лише за умов досконалого знання педагогами особливостей психічного розвитку дитини на попередньому віковому етапі.

Ключові слова: психічний розвиток, особистість, вікові етапи розвитку, новоутворення віку, навчально-виховний процес, періодизація, психологічні ново-